

**АҲМАД ИБН ҲАФС КАБИР
БУХОРИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ ИЛК
ШАРҚ РЕНЕССАНСИ ҲАМДА
ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ ИЛМИЙ -
НАЗАРИЙ АСОСЛАРИНИ
ЯРАТИШДАГИ ЎРНИ ВА
АҲАМИЯТИ**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

ТЎПЛАМИ

Бухорои шариф - 2022

баҳраман, иншаоллоҳ. Ориф номи билан машхур бўлди. Тошкент, 2011, 4-бет).
 Хожа Орифнинг "Орифнома" асари пурмаъно ҳикматлар, панд-у насихатлар билан тўлган маънавият бўстони десак асло хато бўлмайди. Чунончи, унда инсон умрининг мазмун-моҳияти, одамни саодатга етакловчи фазилатлар ва аксинча, инсон ҳаётига путур етказувчи, уни палидлик, бадхулқлик томон бошловчи ҳою-ҳаваслар, хирслар кайи иллатлардан сақланишга оид ҳикматлар жой олган. Ул зот одамларни покликка даъват қилганлар: "Аюҳал Ориф! Пок ва зот эътиқодли бўл!"² (Хожа Ориф ар-Ревгарий, Орифнома. Т., 1994, 4-бет).

Одамлардаги энг ёмон ахлоқий сифатлардан баднафслик эканини таъкидлаб Хожа Ориф ёзадилар: "...Имони комил мўмин улдурки, пулу давлатдан юз ўтирсин, рангин либослар ва нозу уни ўзига мафтун этмасин, катта нафс гадосига айланмасин. Унинг нафси саркашлик ва хурсандлик этмасин, рўзғор ташвишларидан ғамгин бўлмасин ва яхши кун ҳам, ёмон кун ҳам унинг учун баробар моҳият касб этсин"³ (Хожа Ориф ар-Ревгарий, Орифнома. Т., 1994, 4-бет).

Хожа Ориф одамнинг ҳақиқий саодатга элтувчи йўл касб-ҳунар ўрганмок, илм ва маърифатга рағбат қўймоқ эканлигини уқтирар экан, касб ва илмдан аввало одамларни баҳраманд қилмок ҳам алоҳида таъкидланган.

Манбаларда келтирилишича, Хожа Ориф 100 ёшдан ортик умр кўрганлар. Бир умр боғбонлик қилганлар.

"Орифнома"да қуйидаги байтлар хаттот томонидан ёзилган:

Афсус шуд пинҳон Моҳитобон ба зери хок,
 Килкам сияхпўш, жигар реш, сина чок.
 Тарих баҳри реҳлати ў жустам аз қалам:
 Кутби замон ва Орифи зери рақам.

Мазмуни: Афсус, Моҳитобон тупроқ остига пинҳон бўлди, қаламим қора кийинди, жигарим тилинди, сийнам чок бўлди. Унинг марҳум бўлган йили "Кутби замон ва Орифи биллоҳ зери рақам"дан чиқади. Ушбу байтдан 634 хижрий сана чиқар экан, демак Хожа Ориф мелодий 1234(35) йилда вафот қилганлар.

Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Хожа Ориф маънавиятини тарғиби ташвиқ қилган бир қатор авлиё-ю, алломалар ҳам ўтишганки, улардан Хўжа Хувайлот, Ҳожи Хўжа бобо, Саййид Ота кабиларнинг номлари халқимиз томонидан зикр этилади.

Хуллас, Моҳитобоннинг маънавий бўстони шу даражада сарҳад билмаски, унда бугунги ёшлар комиллик сабоқларини олишлари, миллий ўзликларини теран англашлари, миллий ғурурни шакллантиришга эришишлари бир қадар осон кечади, десак ҳақиқатни айтган бўламыз.

ТАСАВВУФ ВА АЁЛ
Акбар Ахтамович АЛЛАМОВ
Шодмон Файзуллаевич ЖЎРАЕВ

Бухоро давлат университети "Ислом тарихи ва манбаишунослиги, фалсафа" кафедраси катта ўқитувчилари. "Шарқ тиллари таълими ва бухорийлар меросини ўрганиши" илмий-тадқиқот маркази аъзолари.

"Табиатда битта мукамал мўъжиза бор, у - Аёлдир!..". Мозийдан турли диний таълимотларда аёл, унинг жамиятдаги мавқеи ва нуфузи атрофида қатор бир-бирига зил фикр ва қарашлар илгари сурилган. Ривоят қилинишича, Исо Алайҳиссалом олдинга бир аёлни келтиришибди.

- Буни гуноҳ устида ушладик. Илгари бевафо хотинларни тошбўрон қилишарди. Хўш, сен унга қандай жазо берасан?

- Ким бегуноҳ бўлса, - дебди Исо Алайҳиссалом, - майли биринчи бўлиб тош отсин.

Ҳеч ким, шу жумладан, даврдаги ўн икки хавворий ҳам тош отишга журъат этолмабди. Хўш пайгамбарлар айблашга журъат этолмаган аёлни, ҳатто, у гуноҳкор бўлганда ҳам, биз айблашга ҳақлимизми?.. Ахир донишмандлар: "Гўзал аёл миллатнинг шони, оқил аёл давлатнинг. Гўзал ва оқил аёллари кўп юртни шуҳратнинг ўзи излаб топади" – деб беэҳтибор айтилмаган...

Тасаввуфда аёлга мунособатда турлича йўл тутишган. Баъзи мутасаввуфлар аёлни фариштага қиёслашса, баъзилари уни шайтон каторига қўйиб, нафе тимсоли деб биланган.

Хужвирий ёзади: "Жаннатдаги илк фитна хотин туфайли, ер юзидаги илк фитна ҳам хотин туфайли бўлган. Одамнинг тақиқланган мевани ейишига хотин сабабкор эди. Қосбил Хобилни хотин учун ўйдирди. Аллоҳ Ҳорут ва Морут исмидаги фаришталарни асослашни хоҳлаганда улар аёл фитнасидан фойдаланишди. Бироқ булар захирадаги фитналар, ботиндаги маънавий фитналарни бунга қиёс этиб бўлмас".

Шунга ўхшаш тушунчаларга таяниб айрим дарвешлар аёлга яқин бормаслик, ҳатто умуман уйланмасликка аҳд қилишган-ки, бу тасаввуфдаги энг бўш нуқта ва маҳлуудликдан биридир.

Хийла ва фитнада аёл қавмининг "усталиги" балки устивордир. Балким, аёл табиатида шайтонлик сифатлари кўпроқдир. Ахир, Аллоҳ аёл зотига уч нарсани берган-ку: "Гўзалликни, ақлни ва макрни"...

Аммо умуман олганда, қалб покизалиги ва руҳий камолотда аёл ҳар қандай эркакни йўлда қолдиришда жоҳил кимсаларгина иқрор бўлмасликлари мумкиндир. Божид Бистомий: "Менинг пирим аёлдир" – дейди. Зунун Мисрий Сурияда, бир аёл билан учрашиб суҳбатлашгач, уни муршид сифатида тан олади. Аввал эса Нишопурлик Фотима исмли қиз унга устозлик қилган. Анида исмли бир муршиданинг эркак ва аёлдан беш юз муриди бўлган экан. Аҳмад Яссавий ҳазратларининг зикр мажлисларида эркаклар билан биргаликда орифа аёллар ҳам қатнашганлар. Қолаверса, илоҳий ишқ майдонида биринчилардан бўлиб шижоат кўрсатганлар ҳам, ишқи илоҳий мавзусида гўзал шеърлар ёзган ҳам аёл, Робия Адавия эди.

Бундай далил мисолларни кўплаб келтириш мумкин бўлади (Иброҳим Ҳаққул. Тасаввуф сабоқлари. Бухоро, 2000, 68-69бетлар).

Биз номини тилга олган Робия Адавия ёхуд Басралик Робия дунёнинг барча лаззатларидан воз кечишга ундайдиган, таркидунёчиликнинг чинакам ишқ, яъни Аллоҳнинг ишқи билан яшашга ундайдиган сўфизмга айланишида асосий роль ўйнайдиган валий аёлдир. Ислом оламининг машҳур солномачилари бу аёлнинг ҳаёт йўлини аниқ тасвирлаб беришган. Чунки, у баркамолликда "кўплаб эркаклардан устун бўлган". Муҳаммад Зеҳний ўзининг аёллар тўғрисидаги "Машоҳир ан нисо" номли машҳур асариде Робияни "Эркаклар бошидаги олтин тож" деб тасвирлайди.

Мавлоно Жалолоддин Румий ўзининг "Маснавийларида, Фаридуддин Аттор ҳазратлари эса ўзининг "Илоҳийнома" асарларида Робиянинг таърифини, унинг бечораҳоллигини, дунё лаззатларига эътибор бермаслигини, ҳаётнинг синови ва имтиҳонларига бардошини ажойиб тарзда тасвирлаганлар.

Жумладан:

"Дейдилар: Аллоҳга дилбаста дилдор,

Робия бир ҳафа туз тотмади ҳеч,

Ҳаттоки сув ичмай юрди рўзадор,

Ўлди намоз билан машғул эрта кеч...

Дунё ишқи бир ён, Ёр ишқи бир ён,

Осонмас чинакам ёрга эришмоқ".

Ўзини Оллоҳга бахшида этган аёл ёлғиз Робия эмасди. Бундай художўй аёллар хусусида тарихда маълумотлар жуда кўп учрайди. Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва алоҳи саломнинг қариндошларидан бири Умму Ҳарам исмли аёл ўзини Аллоҳ йўлига

бахшида этиб, мусулмонларнинг кипрликларга қарши жангларида ҳамширалик қилган ва хижрий 27 йил (милодий 649 йил) жангда шаҳид бўлган.

Хулоса қилиб айтганда, кўнгилларга таскин ва тасалли бера оладиган авлиёсифат сўфий аёллар сиймоси уларнинг тирик ёки аллақачонлар дорул бақога риҳлат қилганларидан қатъий назар муслималар учун алоҳида аҳамиятга эгадир.

Бир донишманд айтганидек: “Инсоният заифани шарафлаган даврларни шарафлаб, заифани улуғлаган шахсларни улуғлаб келади. Заифани шарафлашда ўзида куч тополмаган даврда комиллик, заифани улуғлашга ўзида куч топмаган одамда эса каримлик йўқдир...”

SHIHOBIDDIN AS-SUHRAVARDIY ASARINING O'RTA OSIYODAGI BIR SHARHI XUSUSIDA

Shahobiddin Baxriddinovich MURTOZAYEV
BuxDU PI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchi

Tasavvuf ta'limoti O'rta Osiyo xalqlarining ma'naviy madaniyati tarixida muhim o'rin egallagan. O'rta Osiyo olimlari qalamiga mansub bizgacha yetib kelgan yozma merosning ma'lum bir qismi tasavvufga oid asarlaridir. Ulardan ba'zilari u yoki bu asarga yozilgan sharhlardan iborat. Ushbu maqola Suhravardiy asarlariga yozilgan bir sharh haqida ma'lumot bermoqchimiz.

Tasavvufning mashhur tariqatlaridan biri – suhravardiya tariqatining asoschisi Shihobuddin Abu Hafs Umar ibn Muhammad as-Suhravardiy 539 hijriy yili, sha'bon oyining birinchi kuni Eronning Jibol viloyati, Zanjon tumanining Suhravard qasbasida dunyoga keldi. Bu sana milodiy 1145 yilning 27 yanvariga to'g'ri keladi. U boshlang'ich ta'limni o'z yurtida olgach, amakisi va tariqatdagi murshidi bo'lmish Abu Najib as-Suhravardiy bilan Bog'dodga boradi va u yerda ilm tahsilini davom ettiradi. Keyinchalik talabalarga dars berish va xalqqa va'z – nasihat qilish natijasida mashhur bo'lib ketadi. Zamondoshlari uni “Shayx ush-shuyux”, “Shayx ul-islom”, “Shayx ul-Iroq” nisbatlari bilan ulug'langan.

Shofiiy mazhabining faqih, hadis, ilmi va tasavvuf ta'limotining bilimdoni Shihobuddin as-suhravardiy fiqh va tasavvuf ga oid bir qancha asarlar yozib qoldirgan. “Avorif ul-ma'orif” (“Ma'rifat oriflari”), “Rashf an-nasoix” (“Nasihat tomchilari”), “A'lom at-tuqo” (“Ta'qvo belgilari”), “A'lom al-muridin” (Muridlarga ko'rsatma) nomli asarlari ana shular jumlasidandir.

Suhravardiy tariqatda Sa'diy Sheroziy va Avhaduddin Kirmoniylarning piri, murshididir. U hijriy 632 yili muharram oyining birinchi kuni (milodiy 1234 yil, 26 noyabr) 93 yoshida vafot etgan.

Suhravardiya tariqati o'rta asrlarda ancha rivojlandi va hozirgi vaqtda Hindiston va Pokistonda uning vakillari faoliyat ko'rsatmoqdalar. Shihobuddin as-Sahovardiyning asarlari esa olimlarning e'tiborida bo'lib, islomiy o'quv yurtlarida darslik sanaladi.

Shihobuddin as-Sahovardiyning asarlari O'rta Osiyoda ham ancha mashhur bo'lgan, ulardan ba'zilariga ilmiy sharhlar yozilgan (2, 331-360.). Shulardan biri Shayx Xudoydod qalamiga mansub “Bahr al-ulum” nomli sharh bo'lib, u Suhravardiyning “Irshod al-muridin” asariga yozilgan. Bu mavzudagi ba'zi tadqiqotlar nashr etilgan (3,31-41,177-178.).

Shayx Xudoydod ibn Toshmuhammad Azizon al-Buxoriy XVIII asrning birinchi yarmida Buxoro yaqinida tug'ilib, 1801 yilda vafot etgan; yassaviya tariqati mutasavvifidir. Uning hayoti haqida manbalarda ma'lumot juda oz “Tarix-i Xumuliy”da “Mavlono Shayx Xudoydod jahriy (zikr qiluvchi) toifadan” ekanligi aytib o'tilgan.